

Д.Б. Байбосунов^{1,*}, У.С. Жумаканова², Г.М. Жуматова²

¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан;

²Қарағанды техникалық университеті, Қазақстан

(E-mail: dossym.berikbai@mail.ru; ulpan_85-85@mail.ru; jumatova.86@mail.ru)

Мұсылман отбасы құқығының ерекшеліктері

Мақала ислам отбасына арналған. Ислам отбасы игілік, сүйіспеншілік және үйлесімділік пен тақуалықтың, бейбітшілік пен мейірімділіктің тірегі болып табылады. Қазіргі уақытта кең талқыланып жүрген мәселелердің бірі — мұсылмандық отбасындағы неке, некеге тұру, тоқтату және жарамсыз деп тану себептері, ондағы мүліктік және мүліктік емес қатынастар мақаланың негізгі өзегі болып табылады. Отбасы құрмас бұрын ер және әйел некеге тұру алдында және некеге қатысты шарттарды талқылаған. Некеге тұрған жас мұсылман отбасы арасында пайда бола алатын немесе орын алған қандай да бір жағдаятты шешу жолдары көрсетілген. Ең негізгі мақсаттарының бірі — мұсылман қоғамына неке ережелері мен қағидаларын насихаттау және дұрыс жолға бағдар беру. Мұсылман отбасы қарым-қатынастарының жалпы көрінісін бейнелеу. Отбасы құрған жас мұсылман ерлі-зайыптылар неке ұғымының негізгі міндеттерін білу тиіс. Мұсылман отбасының негізгі қағидалары мемлекеттегі заң мен ислам дін арасында үйлесімін табу және құқықтық қатынастарын реттей алу. Жоғарыда көрсетілген тұжырымдарды ескере отырып, болашақта жас мұсылман ұрпақтарымыздың неке туралы негізгі түсініктемелерді беру, насихаттау және дұрыс жолға бағдар беру мәселесі туралы ғалымдардың ой-пікірлері нұсқау ретінде көрсетілген. Мақала оқырмандар арасында өте қызықты тақырып болатынына күмән жоқ.

Кілт сөздер: шариғат, неке, отбасы, отбасылық өмірдің аяқталуы (ажырасу), махрам, мирас (мұра), құран, хадис.

Кіріспе

Мұсылман құқығы шариғаттың бір бөлігі. Шариғат — бұл адамдарға міндетті түрде Алла Тағаланың Мұхаммед пайғамбар арқылы берілген нормалар мен ұйғарымдардың жиынтығы. Шариғат нормалары мұсылмандардың күнделікті өмірінде олардың өзара және билікпен қарым-қатынасындағы мінез-құлық мәселелерін реттейді. Мұсылман құқығының негізі: Құран, Пайғамбар Сүннет, иджма, кияс.

Исламда жанұя түсінігі үлкен орынға ие. Неке — отбасын құрудың негізі болып табылады. Ерлі-зайыптылар арасындағы мүліктік және мүліктік емес жеке қатынастарды туғызатын отбасын құру мақсатымен, заңда белгіленген тәртіппен тараптардың ерікті және толық келісімі жағдайында жасалған еркек пен әйелдің арасындағы тең құқықтық одақ.

Неке құруға рұқсат етілмеген адамдар яғни олар туыстық байланыстағы адамдар — махрамдар, ал неке құруға рұқсат етілген адамдар — намахрамдар яғни махрам санатына жатпайтындар. Неке құруға рұқсат етілмеген махрам санатына жататындарды үш түрге бөлуге болады: қандас, сүттес туыстары және неке бойынша жақын туыстары.

Үйде үнемі жанжалдар туындаса, отбасылардың бірлігі шайқалады, ал отбасы мүшелерінің тілегі айырылып қалады, содан кейін ерлі-зайыптылардың бөлінуі сөзсіз — ол отбасылық өмірдің аяқталуы (ажырасу) дейді. Ажырасу – татуласу мен тыныш және бақытты өмірдің қалпына келуіне «мүмкіндік болмаса ғана қолданылады.

Мирас — араб тіліндегі мұра «Мирас» сөзімен бейнеленген, ол бір нәрсенің басқа адамға (бір тайпадан басқасына және т.б.) өтуі сияқты шын мәнінде аударылады. Ол өлген адамнан оның мұрагерлеріне мүлікті беруді қамтиды. Жылжымайтын мүліктің өзі әр түрлі болуы мүмкін — жылжымайтын мүліктен ақшаға дейін.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында танымдық, пікірталастық, жалпы және жеке әдістер пайдаланылды. Атап айтқанда: гносеологиялық, логикалық, диалектикалық, талдау, индуктивтік және дедуктивтік, салыстырмалы және т.б.

*Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: dossym.berikbai@mail.ru (Д.Б Байбосунов)

Нәтижелер және оларды талқылау

Мұсылман құқығы шарифаттың бір бөлігі. Шарифат («тура жол») — бұл адамдарға міндетті түрде Алла Тағаланың Мұхаммед пайғамбар арқылы берілген нормалар мен ұйғарымдардың жиынтығы. Шарифат нормалары мұсылмандардың күнделікті өмірінде олардың өзара және билікпен қарым-қатынасындағы мінез-құлық мәселелерін реттейді. Шарифатта діни идея құқықтық бастамамен тығыз қарым-қатынас жасайды.

Мұсылман құқығының негізі:

- Құран;
- Пайғамбар Сүннет;
- иджма;
- кияс.

Қоғамның негізі — жанұя. Жанұясыз ешбір қоғамды елестету мүмкін емес. Өке мен шеше ол жанұяның қос қазығы. Ал, бала оның — келешегі. Қос қазықтың біреуі суырылса, отау жарым-жарты болып, бала жетім қалмақ. Исламда жанұя түсінігінің үлкен орынға ие екендігі «Неке (үйлену) — менің сүннетім. Кім менің сүннетімнен бас тартса, ол менен емес», — деген Мұхаммед (с.а.у.) пайғамбарымыздың хадисінен-ақ байқалады.

Неке — отбасын құрудың негізі болып табылады. Ерлі-зайыптылар арасындағы мүліктік және мүліктік емес жеке қатынастарды туғызатын отбасын құру мақсатымен, заңда белгіленген тәртіппен тараптардың ерікті және толық келісімі жағдайында жасалған еркек пен әйелдің арасындағы тең құқықтық одақ.

Исламдағы неке — насихат рухының және жанының тыныштығы іспеттес. Бұл бір-бірін жақсы көретін және бір-біріне қамқор болатын ерлер мен әйелдердің ортақ өмірі. Олар өзара бір біріне қолдау көрсете отырып, шынайылық пен толеранттылық қағидаттарын ұстанып, балаларын тәрбиелеуге және бақытты мұсылман отбасын құруға деген мейірімділік пен бақытты бейбіт атмосферада ұстанады. Бұл ерлер мен әйелдердің мәңгілік бірлестігі, олар бір-біріне заңды болып табылады. Некеден кейін олардың өмірі бірге басталады. Мұсылман ерлі-зайыптылары бір-бірінен жұбаныш тауып, бірге жұмыс істеп, бір-біріне отбасылық тарихты қалыптастыруға көмектеседі. Отбасы одағы Аллаһ Тағаланың кітабында өте жақсы жазылған. Қасиетті Құран махаббат, өзара түсіністік және мейірімділікті ашып, адам мен әйел арасындағы осы табиғи байланыстың тамаша сипаттамасын береді.

Аллаһ Тағала айтты: «Сендерге, оған тұрақтауларың үшін өз жыныстарыңнан жұбайлар жаратып, араларыңа сүйіспеншілік, мейірімділік пайда қылғандығы да оның белгілерінен. Сөз жоқ, осыларда ойланған елге белгілер бар» («Руми» 30 сүресі, аят 21).

Неке тек адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастан басқа ешбір нәрсе емес, өйткені адамдар өздерінің үйінде тыныштық орната алады. Ол жерде таза сүйіспеншілік пен өзара сүйіспеншілік орнайды. Ислам отбасының игілік, сүйіспеншілік және үйлесімділік пен тақуалықтың, бейбітшілік пен мейірімділіктің тірегі болуын қалайды. Мұсылман ерлі-зайыптылар өзара қарым-қатынастың үлгісі және бір-бірінің құқықтарын құрметтеуі керек. Сонда олар бақытты және гүлденген отбасына ие болады, онда сүйіспеншілік пен мейірімділік орындайды. Мұндай отбасында ешқандай ниеттілік, екіжүзділік және өтірік болуы мүмкін емес. Ерлі-зайыптылардың көбісі бір-бірінен жұбаныш іздейді және үйлену үйінде бейбітшілік пен бақытқа кенеледі, бірақ бұл Аллаға шынайы сенімділік пен ерлі-зайыптылардың бір-бірінің құқықтарын сақтаусыз мүмкін емес. Ислам үйлену байланыстарын және отбасылық бақытты сақтауға қам жасайды. Сондықтан ол неке одағының жойылуына және жұбайлар арасындағы қарам-қайшылықтың пайда болуына әкелетін барлық нәрселерге қатаң тыйым салған. Сонымен қатар, ислам ерлі-зайыптыларға бір-біріне жақсы қарауды және бір-бірінің құқықтарын дұрыс сақтауды бұйырды. Әрбір ерлі-зайыптылар өздерінің қателіктері мен теріс қылықтары үшін бірін-бірін кешіріп, басқалардың көңілінен шығып, басқалардың кемшіліктеріне назар аудармауға тырысады. Аллаһтың елшісінің, оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын, былай деп айтқаны келтіріледі: «Мүмін мүміндерді жек көрмейді, өйткені, егер ол өзінің сипатының қандай да бір қасиеттерін ұнатпаса, ол екіншісімен қанағаттандырылады» (Муслим) [1; 77,78].

Неке — қарама-қарсы екі жыныстың (ер мен әйел) шарифат заңына сүйене отырып, бірігіп тұрмыс құру мақсатында өзара жасасқан міндеттемесі. «Жалғыздық Аллаға ғана жарасқан». Жұп болып жасау Адам Ата мен Хауа Анадан басталып, осы күнге жалғасып келеді. Ұрпақ өсіру қасиетті міндет. Әрбір мұсылман баласына тілейтін жақсы тілектің бірі осы некелесу. Мұхаммед ғ. с. да: «Үйленіңдер, ұрпақ

өсіріндер! Қиямет күні мен үмбеттерімнің көптігімен мақтанамын» — деген. Уақтылы үйленбегендер, кезінде жесір, не жеке бас қалаушылар күнәға жақын жүруі ықтимал. Екеу болып жұптасса, отбасы қам-қаракетімен рақат тауып, бірлігін сақтауға тырысады. Пайғамбарымыз Мұхаммед айтады: «Ей, үмметім, үйленіңіз, үй болыңыз. Өйткені некедегі бір күн бір жылдық нәфіл ғибадаттан қайырлы. Ей, үмметім, сіздерден біреуіңіз үйленгеніңізде шайтан серіктеріне былай бақырады: «Бұл адам діннің екі бөлігін менен сақтап қалды». Үйленсеңіз өзіңізге әкелік, қызға аналық құрметін бағыштаған боласыз». Көріп тұрғаныңыздай, тұрмыс құру — дініміздің негіздерінің бірі.

Некеге тұрар алдындағы қағида ережелер:

а) қалыңдық таңдау ақыл-есі бүтін, абыройы өзінде, мұсылман, ұрпақ табу қабілеті бар т.б. Бұларды анықтау туыскандарының міндеті. Күйеу қалыңдығын көрмеуі де мүмкін.

ә) келісім сұрау неке кию кезінде, өзара келісім сұраудың алдында, қалыңдық таңдарда қыз келісімі сұралады. Келісім беруші әйел заты кәмелетке жеткен, ақыл-есі бүтін болуы тиіс. Қыз ұялып үндемесе, келісім бергені деп саналады. Ата-анасы разы болса болғаны. Ақылы кеміс қыздардың ата-анасы қыздың тұрмысқа ризалығын сұрамай бере береді.

б) некеге кедергі келтіретін себептер:

- жақын туыстық;
- емшектестік;
- сүйек жақындық, жекжаттық;
- әйел саны белгілі мөлшерден асса;
- дінсіздік;
- талақ айту.

Жақын туыстастығына орай мына жағдайларда некеге рұқсат етілмейді:

- а) анасы және одан тікелей тараушыларға;
- ә) қызы және одан тікелей тараушыларға;
- б) ұлының қызы және одан тараушыларға;
- в) әпкесі және одан тараушыларға;
- г) әке жағынан апа қарындасына және ана жағынан да солай;
- ғ) ағаларының қыздарына;

Сол секілді заңсыз тұрмыс құрып, олардан туылғандардың бәрімен некелесуге тиым салынады. Емшектестік болғандарға неке қиылмайды. Шарифат бойынша 2 жасқа дейін 15 рет басқа біреудің емшегін тойып емсе, емшектестік деп саналады, ал Имам Ағзам қағидасы бойынша 1 рет емсе де жетеді.

Сүйектестік, жекжаттық. Әйелдің жақын туыстарын, сол секілді ерінің әкесіне, ұлдарына некелесуге болмайды. Бір мезетте апалы-сіңлілі екі қызға үйленуге болмайды. Алдымен бірімен ажырасуы тиіс. Екі қызға да неке бір кезде қиылса, екі неке де заңсыз болып саналады. Шеше жағынан туыстарға, яғни бөлелерге некелесуге тиым салынады. Көңілдес болған әйелге үйленуге болады, бірақ оның ұлына қыз беруге, қызына некелесуге болмайды.

Әйел саны белгілі бір мөлшерден асса:

Тұрақты некемен 4 әйелге некелесіп, бірге тұруға рұқсат, ал күндерімен некелесу саны шексіз. Имам Ағзам қағидасында барлығы (мейлі азат, мейлі күң болсын) 4 әйелден аспауы тиіс [2; 79–83].

Махрам. Әйел мен ер адамдар махрам және махрам емес болып бөлінеді. Неке құруға рұқсат етілмеген адамдар яғни олар туыстық байланыстағы адамдар — махрамдар, ал неке құруға рұқсат етілген адамдар — намахрамдар яғни махрам санатына жатпайтындар. Неке құруға рұқсат етілмеген махрам санатына жататындарды үш түрге бөлуге болады: қандас, сүттес туыстары және неке бойынша жақын туыстары.

Айта кету керек, бұл адамдар махрам болса да, бұл ер адам немесе әйел бір-бірімен еркін қарым-қатынаста болуға құқылы екендігін білдірмейді, өйткені ықтимал фитна қаупі бар. Махрам некеге тұрған адамға — харамға нұсқайды. Бұл бір-бірімен некеге тұруға тыйым салынғандықтан, азғырулардың қаупі жоқ дегенді білдірмейді. Осылайша, қашықтықты байланыс кезінде ұстау керек. Еркін қарым-қатынас тек отбасы мүшелерімен, мысалы, әкесі, анасы, ұлы, қызы, ағасы, әпкесі, ағасы, тайпасы, әжесі және атасы сияқты мүмкін болады [3].

Отбасылық өмірдің аяқталуы (ажырасу). Үйде үнемі жанжалдар туындаса, отбасылардың бірлігі шайқалады, ал отбасы мүшелерінің тілегі айырылып қалады, содан кейін ерлі-зайыптылардың бөлінуі

сөзсіз. Ажырасу-татуласу мен тыныш және бақытты өмірдің қалпына келуіне «мүмкіндік болмаса ғана қолданылады.

Бүкіл отбасының сақталуы — Алла Тағаланың өсиеттерінің бірін орындау. Ерлі-зайыптылар бір-бірін жамандық жасамауға, бейбітшілік пен тепе-теңдікке қол жеткізуге, қоғамдық міндеттерді орындау үшін қажетті жағдайларды жасауға тиіс. Егер отбасында берекет болмаса, ерлі-зайыптылардың ажырасқаны жөн.

Әйелдің ажырасу құқығынан бастайық. Егер әйел күйеуіне жеккөрушілік сезсе, оны мәжбүрлеп ұстаудың мағынасы жоқ. Отбасының мақсаты — әйелді күшпен немесе полицияның көмегімен ұстайтын түрмеге айналдыру емес. Алла Тағала айтты: «... оларды үйде жақсы ұстаңыз немесе жақсылыққа жіберіңдер...» (Құран, 65: 2).

Ері әлі де өз әйелін жақсы көретін болса да, ол онымен қалғысы келмесе, оған келісуі керек. Бұл жағдайда заң әйелге күйеуінің ақы төленетін махрын қайтару арқылы ажырасу құқығын береді, одан кейін неке бұзылады деп есептеледі.

Алла Тағала айтты: «Егер сендер Алланың шектеулерін сақтай алмайтындардан қорқатын болсаңдар, онда ажырасудан бас тартса, екеуі де күнә жасамайды» (Құран, 2: 229).

Ал ажырасуға келетін болсақ, ислам оны кезең-кезеңмен жүзеге асырды, бұл кездейсоқ серпілістер мен өтпелі қалаусыздықтар отбасының негізін жоюға мүмкіндік бермеді. Егер ер адам ажырасуды қаласа, ол әйелінің етеккірі басталып аяқталғанға дейін күтеді. Ол тазарғаннан кейін, оған жақындауға болмайды. Осылайша, ажырасу жарамды болып саналады.

Мұндай ажырасу некені бұзбайды, керісінше, әйел күйеуінің үйінде қалады. Ол оны қудалауға жол бермейді және ол өзі үйден кетуі тиіс. Ол күйеуінің үйінде тағы бір ай бойы, екінші етеккір бастағанша, қалуы керек.

Біздің пікірімізше, ерлі-зайыптыларға қайта қосылуға мүмкіндік береді деп есептейміз. Ислам құқық қорғаушыларының келесі пікірін келтірейік: «Егер ер адам әйелімен жыныстық қатынасқа түскенде немесе етеккір циклінде ажырасқан болса, бұл ажырасу жарамсыз. Егер ол екінші тазалаудан кейін екінші рет ажырасса, онда ол оған қол тигізбеді. Ол осы уақытқа дейін үйінде қалады, әзірге оның уақыты келмейді және ол үшінші рет тазарады.

Бұл мәселе бойынша Алла Тағала айтты: «... немесе әйелін ақылға қонымды түрде ұстау немесе оны мейіріммен босату» (Құран, 2: 229), яғни үшінші, соңғы ажырасқан, кейін жұбайлардың бір-бірімен қайта қосыла алмайды.

Сүннет ажырасуына қатысты Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) Омардың ұлына: «Аллаһтың осылай істе деп бұйырды ма?», — деп сұрады. Ерлі-зайыптылыққа сай, ажырасу үш кезеңінен тұрады » (Әл-Бухаридің хадисі). Аллаһтың елшісі, оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын, Омарға: «Балаңа барып, айтшы: әйелін тазартқанша және оның етеккірі бастағанша күте тұрсын!», — деді. Ал егер ол қаласа, ажырассын!» (Әл-Бухаридің хадисі).

Әл-Шафии мен Мәлик: «Умардың ұлы әйелімен етеккір кезінде ажырасқан» дейді. Омар Пайғамбарға келіп, оған бұл туралы айтты. Аллаһтың елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) былай деп айтып жеткізді: «Ол әйеліне барып, оны уақытша ұстасын. Әзірге ол тазартылады. Егер ол ажырасқысы келсе, онда ол тазартылғаннан кейін ажырассын. Бұл Идда, сонда Алла Тағала сіздің әйеліңізді ажырасуға рұқсат берді. Сонда пайғамбар келесі қасиетті аятты оқыды: «Уа, Пайғамбар! Әйелдеріңнен ажырасаңдар, белгілі бір уақытқа ажырасаңдар... » (Құран, 65:1).

Егер біздің мақсатымыз — пайғамбардың (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) сүннетіне сүйену болса, онда кейбір заңды тұлғалардың ажырасуды өз уақытының талаптарына негізделе отырып, бізге түсініксіз болған себептермен рұқсат бергеніне назар аударайық. Мүмкін, бұл олардың отбасының қадір-қасиетін сақтауға деген ұмтылысы мен болашаққа қатысты кемшіліктері бар адамдарды үйрету ниеті болған шығар. Дегенмен, мұның бәрі кері нәтижеге әкелді: отбасының ыдырауы жалпыға айналды және бір кездейсоқ түрде айтылған, ойдан шығарылған сөзге байланысты болуы мүмкін.

Ажырасудың қарапайымдылығы қоғамды ұлы төңкерістерге алып келеді, санаңызға сәйкес ажырасудың дұрыс әдісін бұзу туралы айтпағанның өзінде, қайталанбайтын салдардың себебі, кешірімге кешігіп жатады. Сондықтан біз осындай нәзік мәселеде исламның айқын әдісіне оралуды және отбасының мүдделері мен оны сақтауға қатысты кез-келген күмәнді жоюды талап етеді. Кейбір кітаптарда әйелдің ажырасуы — судың қайнарына ұқсайды. Алайда, мұндай пікір исламның логикасынан және қоғам мүдделерінен өте алыс.

Шейх Мұхаммед әл-Худри Ибн Хазмтың «Әл-махалла» кітабында келтірілген аталған заңгерлердің пікірлерін қорытындылады. Төменде біз олардың пікірлерін еркін түрде ұсынамыз:

1. Ажырасу мынадай сөздердің бірі айтылғанда: «талақ» (ажырасу) болады; «Тошрич» (босату), «Фирак» (бөліп алу), сондай-ақ олардан алынған сөздерді қолданғанда. Егер адам осы сөздердің бірін айтса, бірақ сотқа дейін жеткізбесе, онда ерлі-зайыптылар күйеуі мен әйелі сияқты өмір сүруін жалғастыра береді.

2. Ерлі-зайыптылардың біреуі сотқа келмесе, ал ерлі-зайыптылардың біреуінің ажырасқысы келсе, сот оларды ажырастырмайды.

4. Егер «талақ» сөзі кездейсоқ айтылса, бейсаналық жағдайда ажырасу болмайды.

5. Ажырасу мүмкін Аллаһ Тағаланың бұйрығы бойынша ғана. Адам Аллаһтан басқа еш нәрсені жасыра алмайды. Ажырасу ол тек Аллаһтың бұйрығына сәйкес орындалса ғана жарамды деп саналуы мүмкін. Басқа тәсілмен ажырасу — оның өсиетін бұзу.

6. Егер күйеуі әйеліне: «Біз айдың басында ажырасамыз» десе немесе белгілі бір уақытта сізбен ажырасамын десе, онда сол сәттен бастап ерлі-зайыпты болуларын тоқтады.

7. Егер күйеуі әйеліне ажырасу құқығын берсе, мұндай ажырасу жарамсыз деп есептеледі.

8. Екі әділ куәгерсіз ажырасу жарамсыз болып табылады.

Белгілі бір уақытта исламға жақын кез келген ойларды тарату исламның өзі емес. Шынында, ислам бай және оның жемістері көп. Мұндай түсінікке сәйкес, пайғамбарымыздың сүннетіне сәйкес келетін және отбасының негіздерін нығайтатын Аль-Бахиу әл-Хавлидің пайымдауын қолдауға лайық:

1. Ажырасуда ашуға бой салуға болмайды. Бұл адам өзінің ашуын ұстай алмайтын, ашу-ызаға уақытша зілзала ретінде қарайды, ол қаламайтын нәрсесін айтады және оның ниеті жоқ. Ұзақ отбасылық келіспеушіліктерден жек көрініш болса, онда бұл жағдайда ажырасу шешім болып табылады. Бұл жағдайда Пайғамбардың (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) сөзін басшылыққа алуың керек: «Ажырасу жоқ, ашулану жоқ». Бұл Ибн әл-Қайимнің кітабында және Абу Даудтың «Күндерінде» айтылған. Бұл түрге маскүнем немесе науқастар берген ажырасу да кіреді, өйткені олардың еркі ақылға құлақ аспайды және олар өздері қаламайтын әрекеттерді жасайды.

2. Егер біреу: «Мен мұны істесе немесе ажырасам, ажырасуға тура келемін», — дейтін болса, онда мұндай ажырасу жарамсыз.

3. Егер күйеуі әйеліне: «Егер сіз мұны айтсаңыз немесе үйде рұқсатсыз қалдырамын (және т.б.) дейтін болса, онда сіз ажырасасыз» және әйелі еріне қарсы болады, содан кейін мұндай ажырасу жарамсыз болып табылады. Сонымен қатар, Шафит доктринасының кейбір имамдарының сөздеріне сүйене отырып, Ион әл-Қайим еске алады. «Бұл мұсылман заңы; атап айтқанда, Малик пен Ахмадтың ілімдеріне сәйкес келеді».

4. Абду Раззак бір кітапта былай дейді: «Ибн Жураай маған Тавустың ұлына әкесіне сілтеме жасайтынын айтты: «Ажырасу анты — бос сөздер». Кейбір имамдардың айтуынша, ажырасудың анты бос сөз емес, бұзылуы талап етілетін заңды ант. Ал өтеу — бұл «он кедейді отбасыларыңызды тамақтандыратын ортаңғы (немесе жақсы) тамақтандыру, оларды қию немесе құлды босату». Мұны істей алмайтын адам үш күн ораза ұстауы керек» (Қасиетті Құран 5:89).

Ажырасудың өтелумен байланысы жоқ. Антты бұзу немесе жоқ, ажырасу әлі де жарамсыз болады. Менің жеке өзіме келетін болсақ, ажырасу анты емес, оны бұзу өтелуді болжайды [4; 97–99].

Мирас (мұра). Араб тіліндегі мұра «Мирас» сөзімен бейнеленген, ол бір нәрсенің басқа адамға (бір тайпадан басқасына және т.б.) өтуі сияқты шын мәнінде аударылады. Ол өлген адамнан оның мұрагерлеріне мүлікті беруді қамтиды. Жылжымайтын мүліктің өзі әр түрлі болуы мүмкін — жылжымайтын мүліктен ақшаға дейін. Мұрагерлік қатынастарға себептер болады. Теологтар мен ислам заңгерлерінің екі себепті көрсетеді:

1) Неке. Еркек пен әйел арасындағы неке қарым-қатынасы мұрагерлік қарым-қатынастар түрінде жалғасады, тіпті олардың бірі қайтыс болған кезде олар бірге тұрмайды, некені бұзады және тағы басқалар.

2) Отбасылық байланыстар. Жалпы, отбасылық байланыстардың екі түрі бар: қан мен себеп (никадан кейін туындайтын).

Сонымен қатар, мұрагерлердің үш санаты бар.

Бірінші санат тікелей мұрагерлерден тұрады. Бұл адамдарға Құранның немесе биылғы жылы жоғары өкілдің өмірбаяны туралы айтылған адамдар жатады. Бұл ерлі-зайыптылар, мұрагердің әкесі, анасы, туған-туғандары мен ұлдары.

Екінші санат — әкесі тарапынан туыстар. Олар алдыңғы параграфта сипатталған адамдар өз үлестерін алғаннан кейін ғана мұрагер бола алады.

Үшінші санат — анасының туыстары. Олар үшінші орынға мүлікті бөлу үшін басымдық тәртібімен беріледі.

Жағдайға байланысты әр түрлі туыстар алатын үлестер. Күйеуі. Егер оның әйелі қайтыс болса, балалардың қатысуымен қалған мүліктің төрттен бір бөлігін алады. Егер әйелі баланың мұрагерлеріне ие болмаса, онда күйеу мұраның жартысын алуға құқылы. Әйел. Егер әйел оның күйеуі қайтыс болса, оның сегізіншісі басқа мұрагерлері болған жағдайда мұраға қалады. Бірақ ол екі есе көп — егер қайтыс болған күйеуінің бірінші санатты мұрагерлері болмаса, төрттен бірі.

Егер ер адамның бірнеше әйелі болса, онда олар бұрын айтылған үлестерді (яғни тиісінше сегізінші және төрттен бір бөлігі) алады. Егер адамның бірнеше әйелі болса, олар бұрын айтылған акцияларды (яғни, тиісінше бір-сегізінші және төртінші) жиынтығында алады.

Қайтыс болған адамның әкесі қалған мұралық иелері болса, оның мұрагерінің алтыдан бір бөлігін алады (ұлы, ұлы немересі). Егер марқұмның тек қана әйелдер (қыздар) мұрагерлері болып табылса, онда бұл жағдайда әкесі қызының қажетті бөлігін бөлгеннен кейін, алтыншыдан басқа мүліктің қалған бөлігін алады.

Егер қайтыс болған адамның бірінші санаттың басқа мұрагерлері болмаса, онда барлық мүлік әкесіне беріледі. Марқұмның (қайтыс болғанның) анасы, мұрагері болса, мұраның алтыдан бір бөлігін алады. Егер қайтыс болған адамның екі әпкесі немесе ағасы бар болса, ол да сол үлеске ие. Егер қайтыс болған адамның жұбайы (немесе ері) болса, онда оған тиісті үлес төлегеннен кейін, анасы қалған мүліктің үштен бірін алады (яғни, үлесі жұбайына (еріне) бөлінгеннен кейін). Егер қайтыс болған адамның бірінші санаттағы мұрагерлері болмаса, бүкіл мүліктің үштен бірі анасына өтеді.

Өлген адамның балалары. Егер қайтыс болған адамның тек қана қызы болса (басқа балалар болмаса, әсіресе ұлдар болмаса), қалған мүліктің жартысы оған барады. Егер оның екі немесе одан көп қызы бар болса (және оның ұлдары қайтадан жоқ болса), онда олар мұрагерлік мүліктің үштен екі бөлігін қалдырады. Егер қайтыс болған адамның ұлдары да, қыздары болса, онда олар бірінші санаттағы басқа мұрагерлері тиісті үлесті алғаннан кейін барлық мүлікке ие болады. Өлгендердің балалары арасында мүлкі екі есе көп ақша алуға тиіс.

Марқұмның немерелері. Егер марқұмның екі қызы немесе бір ұлы болса, немерелері ештеңе алмайды. Егер марқұмның өз балалары болмаса және еркек ұлы жоқ болса, онда бұл жағдайда мұраның жартысы ұлының қызына барады. Егер ұлдың қыздары екі немесе одан да көп болса және алдыңғы сөйлемнің шарты орындалса, онда бұл немерелер меншіктің үштен екісін мұра етеді. Егер қайтыс болған адамның немересі (ұлының ұлы) және басқа да мұрагерлері бар болса, ол мұраға қалған барлық мүлікті алады. Егер марқұмның бір қызы болса, ұлының қызына қосымша, мұраға алтыдан бір бөлігін алады.

Марқұмның апалы-сіңлілері. Егер марқұмның мұрагерлері (әкесі, ұлы, немересі) болса, оның әпкелері ештеңе алмайды. Егер қайтыс болған адамның қарындасы мен ағасы болса және олардың «бұғаттайтын» басқа мұрагерлері болмаса, онда екеуі мүліктің жартысын алады. Егер апалы-сіңлілер бір-бірінен артық болса және бұрынғы жағдайдың шарттары орындалса, онда осы мұрагерлер марқұмның мүлкінің үштен екі бөлігін алады. Егер қайтыс болған адамның бір қызы мен әпкесі болса, онда мүліктің алтыдан бір бөлігі соңғы болып табылады, ал қызына барлық мұраның жартысы беріледі.

Өлген адамның әжесі және атасы. Әр адамның екі атасы болуы мүмкін. Бұл мағынада мұраны бөлу контексінде қандай туыстың қандай екенін түсіну маңызды. Сондықтан екі атаның түрі бар: «дұрыс» және «дұрыс емес». Біріншісі — ата-ананың әкелері және атасының әкесі (үлкен атасы). Екінші санат — әкесінің анасы. Атасы марқұмның әкесі сияқты бір мұраны алады (яғни, алтыншыдан бір — егер мұрагерлер болса және мұрагерлер ретінде қайтыс болғандардың қыздары болса, барлығы алтыншы). Алайда, әкесі тірі болса, «дұрыс атасы» ештеңе алмайды [5].

Жоғарыда аталған жағдайларды ескере отырып, дін бүгінде ғылыми-зерттеу бағытының қадір-қасиетіне ғана емес, сонымен бірге мәдени-ағартушылық әлеуеттің эвристикасына ие гуманитарлық ойдың өте перспективалы бағыты екенін түсіну керек. Шынында да, қазіргі мәдениетте діннің мәні, діни сананың табиғаты, діни өмірдің формалары, жеке тұлғалардың, адамзат қауымдастықтары мен қоғамдарының өміріндегі діннің орны мен рөлі түбегейлі өзгеруде [6].

Қорытынды

Ғалымдардың пікіріне сүйенсек, аталған бағыттар бойынша мұсылман құқығына жүгіну әсерлілігі әдеттегі заңнамалық шараларға қарағанда жоғарырақ болуы керек. Себебі мұсылман құқығы тек құқықтық құрал ғана емес, сондай-ақ күшті идеологиялық, әлеуметтік-психологиялық фактор болып табылады. Бұл мұсылман құқығының, оны шарифатпен, яғни сенімімен, тығыз байланыста қабылдайтын, мұсылмандардың құқықтық саналарына және жалпы дүниетанымдарына жақындығымен түсіндіріледі.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Нирша В.А. Личность мусульманина в том виде, который стремится придать ей ислам с помощью Корана и Сунны / А.В. Нирша.— М.: Умма, 1999. — 429 с.
- 2 Өсерұлы Н. Шариат / Н.Өсерұлы, О. Сәрсенбай, А. Отарбай. — А.: Қайнар, 1996. — 351 б.
- 3 Махрам деген кім? [Электрондық ресурс]. — Қол жетімділік тәртібі: <https://everything.kz/article/7861857-makhram-degen-kim>.
- 4 Аль-Газали М. Права человека в исламе / М. Аль-Газали. — М.: Андалус, 2006. — 176 с.
- 5 Как делится наследство в исламе [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://yandex.kz/turbo?text=https%3A%2F%2Fislam.global%2Fsemya%2Fotnosheniya-s-rodstvennikami%2Fkak-delitsya-nasledstvo-v-islame%2F>.
- 6 Карипбаев Б.И. Философско-методологические аспекты религиоведения в контексте формирования мировоззренческой культуры казахстанской молодежи [Электронный ресурс] / Б.И. Карипбаев // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. История. Философия. — 2020. — № 4. — С. 108–118. — Режим доступа: <https://history-philosophy-vestnik.ksu.kz/apart/2020-100-4/13.pdf>.

Д.Б. Байбосунов, У.С. Жумаканова, Г.М. Жуматова

Особенности мусульманского семейного права

Статья посвящена исламской семье. Ислам является опорой благополучия, гармонии, мира и добра в семье. Наиболее обсуждаемые в настоящее время вопросы — брак в мусульманской семье, заключение брака, причины прекращения брака и признания недействительными, имущественные и неимущественные отношения в ней, правила, касающиеся вопросов до и после заключения брака, — являются основой статьи. Авторами рассмотрены пути решения проблем, возникающих у молодой мусульманской семьи. Одной из основных целей авторов являются пропаганда правил и принципов брака в мусульманском обществе, отражение общей картины отношений в мусульманской семье. Заключение брака, молодая мусульманская семья должна знать основные понятия брака. Главными принципами мусульманской семьи являются согласование и регулирование правовых отношений между законодательством страны и исламской религией. Принимая во внимание упомянутые выше выводы, в статье представлены взгляды ученых на проблему продвижения, пропаганды и направления правильного брака для нашего молодого поколения. Нет сомнений, что статья станет очень интересной темой для читателей.

Ключевые слова: шариат, бракосочетание, семья, махрам, завершение семейной жизни (развод), мирас (наследие), куран, хадис.

D.B. Baibosunov, U.S. Zhumakanova, G.M. Zhumatova

Features of Muslim family law

This article is about the Islamic family. Islam is a pillar of well-being, harmony, peace and goodness in the family. The most discussed issues at present are marriage in a Muslim family, marriage, the reasons for termination of marriage and annulment, property and non-property relations in it, the rules concerning issues before and after marriage are the basis of the article. The article considers the ways of solving the problems of a young Muslim family. One of the main goals of the author is to promote the rules and principles of marriage in Muslim society, reflecting the overall picture of relations in the Muslim family. Once married, a young Muslim family should know the basic concepts of marriage. The main principles of the Muslim family are the harmonization and regulation of legal relations between the legislation of the country and the Islamic religion. Taking into account the above conclusions, the article presents the views of scientists on the problem of promotion, promotion and direction of the right marriage for our young generation. There is no doubt that the article will be a very interesting topic for readers.

Keywords: Shariah, marriage, family, Mahram, completion of family life (divorce), Miras (heritage), kuran, hadith.

References

- 1 Nirsha, V.A. (1999). Lichnost musulmanina v tom vide, kotoryi stremitsia pridat ei islam s pomoshchiu Korana i Sunny [Muslim personality in the form that seeks to give it Islam with the help of the Koran and the Sunna]. Moscow: Umma [in Russian].
- 2 Osseruly, N., Caesenbai, O., Otarbai, A. (1996). Shariat [Sharia]. Almaty: Qainar [in Kazakh].
- 3 Makhram degen kim? [Who is Mahram?] — Retrieved from: <https://yandex.kz/turbo?text=https%3A%2F%2Fislam.global%2Fsemya%2Fotnosheniya-s-rodsvennikami%2Fkak-delitsya-nasledstvo-v-islame%2F> [in Kazakh].
- 4 Al-Gazali, M. (2006). Prava cheloveka v Islame [Human rights in Islam]. Moscow: Andalus [in Russian].
- 5 Kak delitsia nasledstvo v Islame [How is the inheritance divided in Islam] — Retrieved from: <https://yandex.kz/turbo?text=https%3A%2F%2Fislam.global%2Fsemya%2Fotnosheniya-s-rodsvennikami%2Fkak-delitsya-nasledstvo-v-islame%2F> [in Russian].
- 6 Karipbaev, B.I. (2020). Filosofsko-metodologicheskie aspekty relihiovedeniia v kontekste formirovaniia mirovozzrencheskoi kultury kazakhstanskoi molodezhi [Philosophical and methodological aspects of religious studies in the context of the formation of the ideological culture of Kazakhstani youth]. *Vestnik Karahandinskoho universiteta. Serii Istorii. Filosofii* — *Bulletin of Karaganda University. Series History. Philosophy*, 4, 108–118. — Retrieved from: <https://history-philosophy-vestnik.ksu.kz/apart/2020-100-4/13.pdf>.